

UDK 811.163.42'282(497.113 Bereg)
811.163.42'282'342.8(497.113 Bereg)

Stručni rad
Rukopis primljen 2. XI. 2012.
Prihvaćen za tisk 24. X. 2013.

Marina Balažev
Šandora Petefija 6, RS-24 000 Subotica, Srbija
marina007@gmail.com

O PROZODIJI STAROŠTOKAVSKOG BEREŠKOG GOVORA

U prilogu su naznačene glavne promjene u akcenatskom sustavu staroštokačkog hrvatskog govora sela Bački Breg (Vojvodina, Srbija) u odnosu na stanje koje je zabilježio Sekereš 80-ih godina 20. stoljeća. Iznesena su i određena zapažanja o akutu u trenutnoj govorenoj praksi mjesnog idioma.

1. Uvod

Selo se Bereg (Bački Breg) nalazi u sjevernom dijelu Vojvodine i jedno je od nekolicine u kojemu se još čuva (barem kod starijih govornika) hrvatski govor koji pripada staroštokačkom slavonskom dijalektu, bačko-baranjskom poddijalektu¹. Spada u VI. grupu govora (prema klasifikaciji koju donosi Stjepan Ivšić²) te se naspram standardnih oblika: *vòdē, sàčūvām, òstō* ('ostao'), *nòsili, òtac, kázali, rúkōm, kazívō* govori: *vodē, sačuvam, ostō, nosili, otac/òtac, kázali, rúkōm i kazívō/kazívo*.

Kako je osobine ovog govora zabilježio Sekereš osamdesetih godina prošlog stoljeća, cilj je ovoga rada, na osnovi vlastitog istraživanja na terenu, prikazati trenutno stanje naglasnog sustava te naznačiti eventualne promjene nastale u međuvremenu³.

¹ Sekereš 1980: 138.

² Ivšić 1913: 147.

³ Zahvaljujem brojnim sugovornicima i Zavodu za kulturu vojvođanskih Hrvata koji omogućuje daljnji rad na ovoj temi.

2. Opći podaci o govoru⁴

Govor pripada grupi govora slavonskog dijalekta te, osim nekoliko stalnih ekavizama, s dosljedno ikavskim refleksom jata: *mlîko, mîsto, dîte, nedîlja, nîm, slîp*. No, u mlađih su govornika značajne zamjene *i* s *e* pod utjecajem srpskog standardnog jezika te susjednih govorâ drugih dijalekata.

Dočetno se *l* u glag. pridjevu radnom (*plèo, sîjo*) vokalizira, inače ne: *ândel, bîl, kîsel/kisêl, pêpel, debêl, zrîl, dîl* itd.

Praslavenski *t'* i *d'* dali su *ć* i *đ*: *prèða, međâš* dok se *j* javlja iznimno rijetko: *gòspoja* (uz *gòspoda*).

Praslavenski *š'* i *žd'* dali su *šć/št* i *žđ*: *bâšća, dopùšćat, òpština, grôžđe*.

Suglasnik se *h* gubi s kraja i početka riječi: *grâ* ‘grah’⁵, *grî* ‘grijeh’, *râst* ‘hrast’, a katkad se na mjestu *h* nalazi mlađe *v* ili *j*: *krûv, kijati* ‘kihati’, *pàzuvo*.

Suglasnici se *l* i *n*, ispred vokala *i* u nekim riječima izgovaraju kao *lj, nj*: *mòljit, sòljit, uklònjit, naslònjit*.

Lokativ množine imenica ž. r. jednak je genitivu množine: *na žénâ, u lîvada, u čîžama*. Dativ i lokativ jednine imenica ž. r. imaju nastavak *-e*: *mâme, sestrê*.

Lokativ množine jednak je genitivu množine i u imenica m. r. i s. r.: *u kočákâ, na otaráka, po sêla*, uz sve češći noviji nastavak *-ima*: *u kočácima, na otârcima* odnosno *-ama* u imenica ž. r.: *u čîžmama*.

Infinitiv je uglavnom krnji: *sánjat*, iako se sporadično može čuti i neokrnjeni. Vokativ jednine imenica muškoga i srednjeg roda ima nastavak *-u*: *vûku, mòmku, vrâgu*.

3. lice množine prezenta *i*-glagola ima nastavak *-u*: *bâvu, sîlu, udâru*.

Glagoli s prezentom na *-ne-* imaju *-ni-* mjesto *-nu-*: *cřknit, mäknit, zgŕnit*.

Nastavak mekih osnova *-em* uopćen je u instrumentalu jednine imenica muškoga i srednjeg roda: *poklòpcem, kotlêm, ášovem, zlâtem, prstêm*.

3. Prozodija i distribucija.

Bereški govor ima pteroakcenatski sustav ^ ~ ' ' uz kratkouzlazni naglasak koji je još uvijek u nastajanju te postupno smjenjuje visokouzlazni ('). Govor

⁴ Više o bereškom govoru vidi u Balažev 2011: 1–17.

⁵ N. izjednačen s G. iako se negdje, npr. u Batini, razlikuje N. *grâ* – G. *grâ* (vidi Kapović 2008: 144).

čuva novi metatonijski akut. Zanaglasne se duljine čuvaju najbolje nakon dugouzlagnog naglaska dok prednaglasnih duljina nema. Slogotvorno γ može biti nositeljem svakog od naglasaka. Kratki silazni naglasak otvara vokal e.

3.1. Novi akut (~)

Može stajati na jednosložnim riječima (iako danas rijetko) te u svim položajima unutar višesložnih riječi.

a) jednosložne riječi

jā, vī, njī ‘njih’, nī ‘nije’, znāš.

Navedeni se primjeri samo sporadično čuju s neoakutom koji je u većini slučajeva zamijenjen dugosilaznim naglaskom. Većina je imenica tipa *križb* > *križ, križā* > *križa* kao i *vōb* > *vōl, volā* > *vōla* u potpunosti izgubila novi akut te se čuju samo s dugosilaznim naglaskom, npr.: *krālj, lūd, sīr, križ, mālj, grī, vōl, stōl*.

b) višesložne riječi

– početni slog:

līvi, svētog, glūvu, čūvam, grādim, zīdam, līpim ‘lijepim’, pītam, čītam, jīdu se ‘nerviraju se’, līpa ‘lijepa’, Tāca, nīsam, Kūzma, cvřčat, mlīko, pīla, dāla, stāri, stāra ‘stara’, bāka, svītem/svītem, vēžeš, rānim, vīsim, vīno, krīlo, jājce, vība, gūlit, ūja, Mānda.

Na prvom se slogu višesložnih imenica češće zamjenjuje dugosilaznim, posebice u primjerima u kojima je i u standardu dugosilazni: *pūtnik, kūtnjak, stōlnjak*, dok se bolje čuva u glagolu npr.: *čūvam, grādim, zīdam*. Najstabilniji je na mjestu stare duljine ispred “na zadnjem slogu: *glīna, glāva, mlīko, dīte, fēder, krīlo, zīma* i tu ga rijetko zamjenjuje dugouzlagni. Čak i u slučajevima svjesnog prebacivanja koda, govornicima u takvim primjerima “pobjegne” akut.

– središnji slog:

zalīpit, blidīje, desēti, pivāči, rukovēta, povēžem, oznāču, bosānski, bilīji, crnīji, pokāžem, narādi se, starīji, slavōnski, zavřsi, radīje, crvenīji, zatěže, čestītam, strīna, radīje.

U samo nekoliko primjera koje je zabilježio Sekereš⁶: *francūski, amerikānski, englēski* akut je zamijenjen kratkouzlagnim na slogu ispred: *frāncuski, èngleski*. Kod mlađih su govornika češći takvi slučajevi, dok stariji govornici dosljedno čuvaju akut.

⁶ Sekereš 1980: 140.

Ima primjera i u kojima se akut u sredini riječi zamjenjuje dugouzaznim: *jedánput/jedánput, raspélo/raspélo, otézat/otézat* ali primjeri variraju od govornika do govornika. Zamjena se, međutim, nikada ne događa ako je iza nalažešenog sloga dužina pa tako: *miséci* (N. mn.) može biti i *miséci* ali u: *miséci* (G. mn.) ostaje dugouzazni naglasak.

Također je s neoakutom uobičajen i komparativ na *-iji*: *blidíje, bilíji, crveníji, radíje*, kakav se čuje i u južnoj Baranji.⁷

– dočetni slog

gubí/gubí, znáš?, jučé, sestré (G. jd.), *zelén, crvěn, gospodín, ozěpst, pletú/pletû, donešú/donesú, trčí/trčí, ubodě/ubodé, deběl, donět, jedně/jedně, zdráv/zdráv, berěš.*

I prije tridesetak godina je tendencija zamjene akuta dugosilaznim naglaskom na zadnjim slogovima riječi bila osjetna, a i danas još traje. Znatan je broj primjera u kojima se mogu čuti oba naglaska (u slučaju mlađih govornika može se čuti akut u jednoj a dugosilazni u drugoj riječi u kojoj bi se također očekivao akut) ali i onih u kojem je akut zamijenjen dugosilaznim: *selják, gospodár, zemljé, na metlé, kalendár, bolesník, bogatáš, papír*. U provedenom istraživanju nije primjećeno da jedan govornik istu riječ jednom izgovori s akutom na zadnjem slogu a drugi put s dugosilaznim naglaskom.

3.2 Dugosilazni naglasak (^)

Može stajati u jednosložnim riječima kao i na svim položajima u višesložnim riječima.

a) jednosložne riječi

dvój, môž, cřv, králj, vřba/vřba, lûd, sîr, kríž, sôl, críp, gnôj, brîg, fârba, nás, vás, dôc, grî, vôl, bâl, kér, ôn, dâk, lâda, lûd, trî, pêt, kô, vâš, cvít, žûč, kér, smér, pêc, nôs.

b) višesložne riječi

– početni slog:

gáćá (G. mn.), *šljíva, mârva, dâna* (G. jd.), *zlátem, sîno, Sântovo, Pâvka, stâlno, têško, grôžde, dvísto, ândel, prâse, zûbe* (G. mn.),

– središnji slog:

neprâvda, glavûrda, namíšćat, navišćívat, divôjka, otârci, ognjîšće, opânci, navišćívanje, poručíva, daljînski/dâljinski, magârci, šicérna, papírna, namigîvat, prepisîvat,

⁷ Sekereš 1977: 349.

– dočetni slog:

makarkakô, pedesêt, valjô, lažôv, kabôv, kojî, onâj, nogôm, šarâf, čobân, petnâjst, letû ‘lete’, naglavcê ‘naglavačke’, bostân, kazân, nogôm, izâć, otîć, trčî, karanfil, čelîm, vodê, ječâm, četrnâjst, letû, gorû, pletêm, tavân, milostîv, za smî, kakô, temêlj, krpêlj, crvljîv, pušljîv, kotlêm/kôtlem, nemôj/nêmoj.

Sekereševe primjere zamjene ^ s `: *nògôm, izâć, otîć, trčî, karànfîl⁸*, nisam uspjela potvrditi.

3.3. Kratkosilazni naglasak („)

Može stajati u jednosložnim riječima te na početnom i srednjem slogu više-složnih riječi. Napominjem da ovaj naglasak otvara vokal *e*, primjere nisam posebno označavala.

a) jednosložne riječi

düd, rât, brât, bît ‘biti’, pît, čäk, plûg, krèč, càr.

b) višesložne riječi

– početni slog:

pëtero, ùjutru, brîska, dâda ‘otac’, dîda, düd, jägnje, mîsto, mîsec, pâzuvo, pôčo ‘počeo’, rëpa, vîra, pâmet, kùća, dâlje, mäčka, jëftin, pôčmem, rëknem, mäma, dûgačak, òbičaj, ìđem, lêper, mëkši, vîšlji,

– središnji slog:

voljila, ostâri, paprîka, ponovîli, dukâti, subôta, Uskîsa, šićeera, izrîži, ovôga, udîla, sikîra, svinjetina, kukurûžnjak, nevôlja, magârac, želûdac, gvozdèni, obûla, većëra, iljâda, poklopçem, nedîlja, čekîćem, rukâma, Matîja, čuprîja, koštiča, lubenîca, ostâvit, poprâvit, kupûje, gvozdèni, očîma.

Čini se da se u nekih riječi koje su imale stari „ na zadnjem slogu (tipa: *bedrô, bedrä*) može čuti i kratkosilazni ali se češće čuje visokouzlazni: *žéna, bêdro, téta, vólit*. Kako je u novije vrijeme učestaliji i kratkouzlazni koji se može javiti u istom položaju, katkada je teško odrediti o kojem je naglasku točno riječ u pojedinom primjeru.

3.4. Dugouzlazni naglasak (')

Može stajati samo u prvom i srednjem slogu višesložnih riječi.

a) dvosložne riječi

⁸ Sekereš 1980: 141.

srída, ljúbit, prášak, kúpit, móro, šára, bója, čúvō, báka, kéra, krílo, Stípē, drívā, nózēm, lédī, cútū, vúčū, šúšcī, ránom ‘hranom’, pári (G. mn.), ljúdī (G. mn.).

b) višesložne riječi

– početni slog:

zvízda, kókica, zátiljak, krétljika, plántika, bérba, knédla, kléčala, Béreškinja, krénila, cídimo, línčina/línčina, kúpila (prid. r. gl. kúpiti), Jánjīn, óbōra, rázred, Cósina, gládna, písmo, rázlika, národ,

– središnji slog:

iznáđat, priváđat, pucáda, ozlídila, miséci, kočakévā, ugáđat, ozlítit, komáćā (G. mn.), telefónā (G. mn.), po sokáku, jedánput/jedánput, raspélo/raspélo, otézat/otézat.

3.5. Visokouzlazni naglasak (¹)

Dolazi u prvom i središnjem slogu višesložnih riječi odnosno samo na pretposljednjem slogu mjesto starijega " na posljednjem. Za visokouzlazni naglasak Sekereš navodi kako se čuje u Kašadu i Semartinu, u južnoj Baranji i u području od Donjeg Miholjca do Vaške u Podravini. Opisuje ga kao nešto višeg i duljeg u izgovoru u odnosu na kratkouzlazni naglasak.⁹ Kako mi ih je katkada teže razlikovati, ostavljam otvorenom mogućnost da se neki od navedenih primjera mogu čuti i s kratkouzlaznim naglaskom.

– početni slog:

óna, zmija, nôšnja, óbraz, bêdro, čélo, bùva, vòlit, téta, mòljit, kópat, tòčak, póljat, sélo, zémbla, stòlac, sèstre, štène, izvor, kášljat, úljat, údat, údit, trécat, kóza, kásno,

– središnji slog:

budála, četvrtak, šírina, rodbina, naslónjit, posóljit.

3.6. Kratkouzlazni naglasak (`)

Kratkouzlazni se naglasak može čuti kod mlađih govornika i to najčešće ispred sloga na kojem je bio:

– ispred kratkosilaznog

óstari < ostári, páprika < paprička, ponòvili < ponovíli, dükati < dukáti, sùbota < subòta, svijetina < svijjetina, màgarac < magàrac, Mátija < Matìja, kùpuje < kupùje,

⁹ Sekereš 1980: 139.

- ispred dugosilaznog
  - pedèset < pedesēt, kòji < kojī, ònaj < onāj, nògom < nogōm, čòban < čobān, kàzan < kazān, plètem < pletēm, tàvan < tavān,*
  - ispred novog akuta
    - pòvežem < pověžem, bòsanski < bosānski, bélji < bilíji, pòkažem < pokážem, dèvojke < divôjke, stàriji < staríji, slàvonski < slavônski, čestitam < čestítam.*

Ove promjene se javljaju samo u mlađih govornika dok je u starijih teško čuti kratkouzlazni naglasak. Tako i u primjerima koje bilježi Sekereš: *krvljōm, vršnjāk, u nòćī, Hrvāt, pòsō, kòtō, crvīć, sèstrīn, jedànājst, ùmrūt, sr̄bī, šápnit, tìčī, karànfil¹⁰* (a neke od njih kasnije bilježi kao: *posôv, kotôv, kabôv¹¹*)スマtram da je riječ o krivim podacima.

3.7. Nenaglašena duljina

Nenaglašena se duljina u zanaglasnom položaju javlja samo na prvom slogu iza naglašenoga, izgovara se nešto kraće nego li u standardnom jeziku a najbolje se očuvala iza dugouzlaznog naglaska i to najčešće u:

- genitivu množine: *iménā, zvizdā, misécī, medvidóvā, pucádī, komatovā,*
- instrumentalu jednine *nózēm,*
- 3. l. jednine prezenta: *zaktívū ‘zahtijevaju’,*
- glagolskom pridjevu radnom m. r.: *bírō ‘birao’, čúvō ‘čuvao’,*
- ispred sonanta: *múdār, kopáčēm.*

Rjeđe se čuva iza dugosilaznog: *gâcā* gdje je izgovor također nešto kraći nego u standardu.

Iza drugih naglasaka nema očuvane dužine iako Sekereš donosi primjer: *tr̄šānja.¹²*

4. Duljenje ispred sonanta

U Bereškom govoru kao u mnogim štokavskim i čakavskim govorima imamo duljinu koja ostaje prilikom povlačenja naglaska na staru prednaglasnu duljinu: *múdār, vâžān, žívimo, dvánājst, kopáčēm, nózēm, kléčim* i to uvijek iza dugouzlaznog naglaska.

Rjeđi su primjeri duljenja neoakutom: *pečēm, idēm, debēl.*

¹⁰ Sekereš 1980: 143.

¹¹ Sekereš 1980: 141.

¹² Sekereš 1980: 149.

5. Prokliza i enkliza

Naglasak se u nekim primjerima ne pomiče na prolitiku:

na svît, iz grâda, kod nâs, vriž nâs

U slučaju pomicanja naglaska na proklitučku uvijek je u pitanju preskakanje i to uglavnom na jednosložne prijedloge:

dò_noći, nà_glavu, nà_ruku/na rûku, nà_zimu, nà_nos, nà_noge, nà_srce/na sr̄ce, nà_nebo, nùz_uvo, ò_zemlju, pò_nebu, pòd_nos, ù_polju, ù_ruku, ù_glavu, ù_kočak/u kočak, ù_vodu/u vòdu, ù_jesen, ù_zimu, ù_Osik, ù_red, zà_dana.

Samo je jedan primjer preskakanja na višesložne prijedloge: *přiko_noć*.

Primjeri sekundarnog preskakanja:

brèz_pameti, dò_jutra, nà_pamet/na pàmet, ù_grob/u gròb, přid_smrt/prid smrt, ù_blatu/u blåto.

6. Današnje akcenatsko stanje u odnosu na Sekereševu klasifikaciju

Novi se metatonički akut (~) u jednosložnim riječima danas samo sporadično može čuti te je uglavnom zamijenjen dugosilaznim. Dobro se čuva u prvom i srednjem slogu višesložnih riječi. U prvom se slogu imenica sve češće zamjenjuje dugosilaznim i to u primjerima u kojima se isti čuje i u standardu: *stôlnjak, lîvi, čûvam* (ali dužina izostaje za razliku od standarda: *lijêvî* (odnosno srp.: *lêvî*, *čûvâm*). Još uvijek se može čuti i na zadnjim slogovima (i otvorenim i zatvorenim): *gubî, gospodîn* uz primjere s dugosilaznim: *gubî, gospodîn*. Neoakut se lakše i češće zamjenjuje dugosilaznim, a rijetko je pomicanje neoakuta sa zadnjeg sloga i zamjena kratkouzlaznim: *gùbî, gospòdin*, a ako se i čuje onda je to isključivo kod mlađih govornika, a kod starijih eventualno u slučajevima svjesnog prebacivanja kôda. U sredini se katkad zamjenjuje dugouzlaznim.

Dugosilazni se naglasak (^) dobro čuva u svim položajima posebice ispred sonanata *kôñ, nôj* (iako duljenje nije dosljedno provedeno: *zdrâv* uz *zdrâv*).

Još uvijek je stabilan i na zadnjem slogu (i otvorenom i zatvorenom) te se rijetko čuju primjeri tipa: *tâvan < tavâñ, vòdë < vodê*.

Kratkouzlazni se naglasak (") dobro čuva na jednosložnim riječima kao i na početnom i srednjem slogu višesložnih. Nije se zadržao na zadnjim slogovima nego se u takvim slučajevima ostvaruje kao kratkouzlazni odnosno češće visokouzlazni na slogu ispred *sêstra < *sestrâ*. U mlađih je govornika primjetna tendencija povlačenja " iz sredine riječi: *ostâri > ôstari, paprîka > pàprika, ponovîli > ponòvili*.

Dugouzlazni se naglasak (‘) čuva na mjestima prijašnjih prednaglasnih duljina pred dugosilaznim odnosno kratkosilaznim naglaskom (*kazīvō* > *kazívō*; *svīrāli* > *svírali*) tako da slijeda – ^ ili – “ nema, što ne iznenađuje. Nenaglašena se duljina najčešće ostvaruje upravo iza dugouzlaznog naglaska iako ne dosljedno.

Visokouzlazni naglasak (‘) se dobro čuva na penultimi umjesto starijega “ na ultimi. Ostavljam otvorenom mogućnost da se danas u nekim primjerima u kojima sam zabilježila visokouzlazni naglasak može čuti i kratkouzlazni.

Kratkouzlazni naglasak (‘) se u starijih govornika javlja sporadično dok je učestaliji u mlađih. Kao i drugdje na sjeveru dijalekta još uvijek je u nastajanju.¹³

Duljina se iza dugouzlaznog nalaska uglavnom čuva u genitivu množine, instrumentalu jednine i u 3. l. jednine prezenta. Ne provodi se dosljedno i izgovara se nešto kraće nego li u standardu. Rijetki su slučajevi duljine iza dugosilaznog naglaska kada se također izgovara nešto kraće.

7. Zaključak

Kod starijih se govornika dosta dobro čuva stanje zabilježeno osamdesetih godina prošlog stoljeća. Kod mlađih je govornika (pod time mislim školsku djecu te generaciju njihovih roditelja) najuočljivija pojava kratkouzlaznog naglaska (posebice na slogu ispred sloga na kojem je stajao kratkosilazni, dugosilazni ili novi akut).

Neoakut se gotovo posve izgubio s jednosložnih riječi, a na zadnjem slogu ga uglavnom zamjenjuje dugosilazni. Dobro se čuva u sredini riječi gdje ga se može čuti i u mlađih govornika.

---

¹³ Vidi: Kapović 2008.

Literatura:

- BALAŽEV, MARINA 2011. Opis bereškoga govora. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 17, 1–18.
- IVŠIĆ, STJEPAN 1913. Današnji posavski govor. *Rad JAZU*, 196, Zagreb, 124–125 (I.) i 197, 9–138 (III.).
- KAPOVIĆ, MATE 2008. O naglasku u staroštokavskom slavonskom dijalektu. *Croatica et Slavica Iadertina*, 4, Zadar, 115–147.
- SEKEREŠ, STJEPAN 1977. Govor Hrvata u južnoj Baranji. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 4, Zagreb, 323–484.
- SEKEREŠ, STJEPAN 1980. Govor Hrvata u zapadnoj Bačkoj. *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXIII/1, Novi Sad, 135–205.

On the Accentuation of the Old Štokavian Dialect of Bereg

Abstract

The paper describes prosody of the Old Štokavian Croatian dialect of the village of Bereg in Vojvodina (Serbia).

Ključne riječi: naglasak, staroštokavski, akut, slavonski dijalekt, šokački, Bačka.

Key words: prosody, Old Štokavian, acute, Slavonian dialect, Ikavian, Šokci, Bačka